

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ

УДК 314.37

Б. О. КРИМЕР,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу досліджень демографічних процесів та демографічної політики
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України
(Київ)

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СПРИЯННЯ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

Досліджено роль і функції фінансових інструментів у системі сімейної політики, проаналізовано їх трансформації в сучасних умовах, а також наявні зміни в сімейній політиці країн Європи, обґрунтовано пріоритети і напрями подальшого розвитку сімейної політики України.

Ключові слова: сімейна політика, соціальна політика, фінансові інструменти, вдосконалення.

В. О. KRIMER,
Cand. of Econ. Sci.,
Senior Sci. Researcher,
Department of Studies of Demographic Processes and Policy,
M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

FINANCIAL TOOLS OF THE FAMILY POLICY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF AN IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF ASSISTANCE TO THE FAMILIES WITH CHILDREN

The role and functions of financial tools in the system of a family policy are studied, their transformations under modern conditions and the current changes in the family policy of the European countries are analyzed, and the priorities and directions of a further development of Ukraine's family policy are substantiated.

Keywords: family policy, social policy, financial tools, improvement.

Сімейна політика вже тривалий час є важливою складовою соціальної політики для більшості розвинутих країн Європи. Інструменти матеріальної підтримки сімей з дітьми, які займають вагоме місце в її структурі, мають забезпечити їхній добробут, зменшити ризик бідності й сприяти збільшенню народжуваності.

Упродовж останнього десятиліття матеріальна підтримка здійснюється на значному рівні. Так, з 2005 р. виплачується істотна одноразова допомога при народженні дитини, з 2008 р. обсяги виплат зросли, а допомога була диференційованою за черговістю народження дитини. З 2011 р. виплати стали більш пролон-

© Крімер Борис Олександрович (Krimer Borys Oleksandrovych), 2016; e-mail: b.krimer.demostudy@gmail.com.

гованими в часі, а обсяг допомоги розраховувався залежно від прожиткового мінімуму і збільшувався декілька разів протягом року. З 2014 р. встановлено фіксований розмір допомоги при народженні дитини, незалежно від черговості народження, та скасовано допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

За цей час вдалося досягти певних позитивних результатів: покращилася демографічна ситуація, знизився рівень бідності сімей з дітьми. У 2001–2013 рр. інтенсивність дітонародження зростала, а в структурі народжених збільшувалася частка дітей високих черговостей. Позитивні тенденції в народжуваності сприяли зниженню інтенсивності депопуляції [1].

Не менш важливим результатом запровадження одноразової допомоги стало те, що рівень бідності сімей з дітьми за період 2005–2010 рр. знизився з 35% до 25%. Рівень відносної бідності багатодітних родин (з трьома та більше дітей), які є однією з найуразливіших груп населення, скоротився із 70% у 2004 р. до 55% у 2009 р. [2].

Очевидними також є проблеми нині існуючої системи матеріальної підтримки сімей з дітьми. Бідність сімей з дітьми, незважаючи на значні витрати бюджетних коштів, досі залишається високою. До того ж непропорційно великі (щодо рівня доходів і показників заробітної плати) виплати сприяють поширенню “утриманських” настроїв серед населення. Економічна криза спонукала до скорочення та уніфікації існуючих виплат, незважаючи на демографічні наслідки подібного кроку (зростання бідності сімей з дітьми). Альтернативні інструменти підтримки сімей з дітьми, якщо не враховувати виплати при народженні, впродовж тривалого часу розвиваються недостатньо.

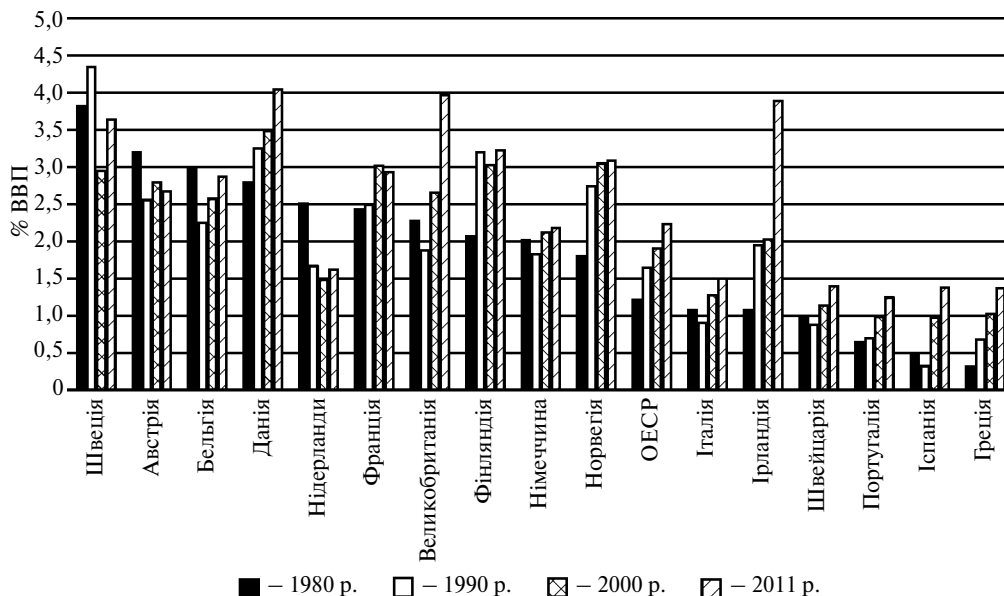
Функціонування фінансових інструментів сімейної політики та їх взаємозв'язок з демографічними процесами досліджуються у працях таких учених, як А. Готьє, О. Тевенон, П. Макдоналд, Г. Неєр, Т. Фрейка, В. Архангельський, С. Захаров, А. Вишневський, В. Стешенко, О. Макарова.

Мета статті – проаналізувати роль та функції фінансових інструментів у сучасній системі підтримки сімей з дітьми в Україні та країнах ЄС, а також визначити шляхи подальшого вдосконалення і розвитку сімейної політики в нашій країні.

Традиції сімейної політики й, зокрема, грошових виплат сім'ям з дітьми налічують більш як 100 років. Наприкінці XIX ст. питання підтримки сімей з дітьми стало актуальним у Франції у зв'язку із зниженням народжуваності та природним убутком населення. Вже тоді розроблялися рекомендації щодо поліпшення економічного становища сімей з дітьми, автором яких був Ж. Бертільйон. Він запропонував звільнити від сплати податків сім'ї з чотирма і більше дітей, підвищити податки для бездітних сімей на 40%, для сімей з однією дитиною – на 20%, з двома – на 10% і залишити їх без змін для сімей з трьома дітьми. Заможні сім'ї, в яких наймані прислуги було більше, ніж народжених дітей, пропонувалось оподатковувати додатково [3].

Сучасний етап розвитку сімейної політики в європейських країнах розпочався в 1970-х роках, зокрема, як реакція на зменшення народжуваності до наднизького рівня. З того часу сформувався інструментарій сімейної політики, який можна розділити на засоби матеріальної підтримки сімей з дітьми, засоби, що забезпечують поєднання зайнятості з народженням та вихованням дитини, інші засоби. Політика підтримки сімей з дітьми займає важливу нішу в системі соціальної полі-

тики більшості країн сучасної Європи, про що свідчить насамперед рівень її фінансування. Частка витрат на сім'ю з дітьми за останні десятиліття в більшості країн ЄС постійно зростала й на даний час становить від 1 до 4% ВВП (у Данії – 4%, Швеції – 3,6%, Франції – 3%, Естонії – 2,2%, Німеччині – 2,1%, Чехії – 2%, Польщі – 1,4%, Іспанії – 1,4%). В Україні протягом останніх років фінансування здійснювалося на достатньо високому рівні, й у 2013 р. на дану сферу витрачалося 2,6% ВВП, після чого відбулося деяке зменшення. Між європейськими країнами існує певна конвергенція, що проявляється в "підтягуванні" витрат у країнах, де раніше рівень був украй низьким, але відмінності між країнами досі залишаються значними. Систематично збільшуються витрати на підтримку сімей з дітьми в країнах Південної Європи й англосовітських європейських країнах (рис. 1). Країни Східної Європи в трансформаційний період 1990-х років дещо знизили витрати, проте в останнє десятиліття їх рівень також зростає. Показово, що фінансово-економічна криза не сприяла зниженню частки видатків на підтримку сімей з дітьми у ВВП, а навпаки – спонукала до деякого її зростання. Винятком є зниження витрат за останні два десятиліття у Нідерландах, хоча у 2011 р. їх частка у ВВП була дещо вищою, ніж у попереднє десятиліття.

Рис. 1. Державні видатки на підтримку сімей з дітьми у європейських країнах у 1980–2011 рр.

Побудовано автором за даними OECD Family Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>.

У структурі видатків на соціальний захист підтримка сімей з дітьми посідає помітне місце і в Україні, і в країнах ЄС. В Україні впродовж останнього десятиліття видатки за даною статтею постійно зростали, й у 2013 р. вони займали третє місце серед усіх напрямів соціальних видатків (11,2% від загальної суми). Усереднений показник по ЄС є дещо нижчим: на підтримку сімей з дітьми припадає 8% від загальних видатків на соціальний захист.

Сучасна сімейна політика у країнах ЄС являє собою систему комплексного впливу на становище батьків з дітьми та розвивається за кількома загальнознайними пріоритетами. Основні з них, які визначаються як взаємозв'язані та взаємо-

залежні, – благополуччя дітей, гендерна рівність, поєднання зайнятості та сімейного життя. Крім того, для частини держав Євросоюзу важливим завданням є необхідність подолання низької народжуваності [4]. Баланс між трьома вказаними пріоритетами визначає диференціацію сімейної політики в окремих країнах ЄС, яка “пом’якшує” найбільші матеріальні ризики, що виникають у зв’язку з народженням та вихованням дитини. Ці ризики і проблеми значною мірою схожі у країнах ЄС та Україні, незважаючи на різний рівень їх економічного розвитку, адже за основними рисами демографічної поведінки Україна та решта європейських країн є подібними.

На наднаціональному рівні сприяння сім’ям з дітьми має переважно рекомендаційний характер. Законодавство ЄС впливає на такі важливі сфери життєдіяльності сімей з дітьми, як гендерна рівність і зайнятість [5], проте прямо не регламентує форми та обсяги матеріальної підтримки сімей з дітьми. Спільний економічний простір ЄС сприяє обміну інформацією та досвідом; як результат, існує практика запровадження нових інструментів і програм сімейної політики, яка враховує досвід їх функціонування у країнах, близьких за рівнем розвитку. Однак, незважаючи на спільність простору, певну конвергенцію та наявність спільного вектора розвитку, сімейна політика на даний час має виражений національний характер, до того ж окремі країни помітно відрізняються за підходами до формування її інструментарію.

Характер застосовуваних інструментів і розподіл видатків між різними сферами сімейної політики – похідні від зазначених пріоритетів. Як наслідок, модернізація сімейної політики на сучасному етапі – багатогранне поняття, яке охоплює численні інструменти державної політики щодо забезпечення фінансової стабільності батьків і дітей, сприяння участі на ринку праці, поширення гендерної рівності, боротьби з бідністю, забезпечення прав дітей, сприяння ранньому розвитку дитини й усього того, що стосується впливу на ранній період життя людини. Як приклад можна навести “Програму розвитку дітей і сімей на період 2012–2020 років” в Естонії. Сучасна сімейна політика – це широка сфера, ефективні трансформації в якій неможливо здійснити шляхом запровадження чи зміни одного інструменту, оскільки вдосконалення потребуватимуть багато складових соціальної політики в межах визначених пріоритетів і з орієнтацією на подолання наявних проблем.

У сучасних умовах виплати – не самодостатня форма підтримки сімей з дітьми. Водночас специфіка становища сімей з дітьми, зокрема, підвищена бідність порівняно з рештою сімей (що є спільною рисою для більшості країн світу), зумовлює необхідність функціонування інструментів фінансової підтримки та їх важливість для боротьби з даною проблемою. Фінансове сприяння сім’ям з дітьми тією чи іншою мірою існує в усіх країнах, проте обсяги і принципи здійснення виплат значно різняться.

Проблема стабільного фінансового становища та зниження бідності батьків з дітьми вважається надзвичайно важливою в країнах ЄС. Незважаючи на постійне збільшення середнього доходу сім’ї, дитяча бідність за останні два десятиліття помітно зросла. Головною причиною бідності є безробіття, адже ризик бідності для родин з двома дітьми, де жоден з батьків не працює, є втричі вищим, ніж у випадку одного працюючого з батьків, і в 10 разів – коли працюють обоє батьків [6]. Варто зазначити, що дитяча бідність визнається проблемою не стільки “сьогод-

нішнього дня", скільки такою, що може мати довгостроковий негативний вплив на розвиток дитини та її добробут у майбутньому. Це зумовлює сприйняття матеріальної підтримки сімей з дітьми не стільки як видатків, скільки як інвестицій, що забезпечать благополуччя дітей у більш зрілі роки життя і зменшать затрати держави в майбутньому. У соціальній політиці розвинутих країн роль фінансових інструментів сімейної політики була і залишається високою.

Розглядаючи напрями даних інвестицій у країнах ОЕСР та ЄС у контексті вікових періодів життя дитини (від народження до повноліття), можна помітити, що здійснюються вони впродовж достатньо тривалого періоду життя людини, а витрати на дітей старшого віку перевищують такі в ранньому дитинстві. За останнє десятиліття частка інвестицій у найбільш ранній період життя (0–6 років) дещо зросла, проте й нині вона становить 25% від усіх витрат, тоді як інвестиції в середньому віці (7–11 років) – 37%, у пізній період (12–17 років) – 40% [6].

У сучасних класифікаціях інструментів сімейної політики до фінансових відносять: грошові виплати сім'ям з дітьми (одноразові та періодичні), податкові пільги, безкоштовне (чи із знижками) надання тих чи інших товарів і послуг [7].

Прямі грошові виплати є найбільш вагомою частиною фінансового сприяння сім'ям з дітьми. Вони здійснюються у формі періодичних (найчастіше щомісячних) платежів, одноразових грантів при народженні дитини, виплат у певних життєвих ситуаціях (наприклад, як допомога дітям-інвалідам). Відмінності полягають у розмірах виплат, співвідношенні тривалих та одноразових виплат, універсальності виплат, вікових межах та інших умовах їх отримання.

Найбільш поширена форма грошових виплат – періодичні платежі сім'ям з дітьми. Це відносно незначна за обсягом допомога, що надається впродовж тривалого періоду часу (як правило, до досягнення дитиною віку 18–22 роки, з можливістю збільшення строку виплат у випадку продовження освіти). Фактично тривалість виплат забезпечує підтримку дітей до досягнення ними матеріальної самостійності і полегшує "перехід" від системи освіти до ринку праці, виступаючи, таким чином, інвестицією, яка покликана забезпечити найвищу конкурентоспроможність людини в майбутньому. Для ряду країн характерною є диференціація виплат за черговістю народження дитини.

Іншою важливою формою грошових виплат є гранти (у вигляді одноразових чи короткострокових платежів) при народженні дитини, які надаються в періоди, близькі до моменту народження. Короткострокові виплати існують у багатьох європейських країнах, проте далеко не в усіх. Даний вид виплат, як правило, не є значним за обсягами і домінуючим у структурі допомоги сім'ям з дітьми.

Варто також згадати про невеликі виплати у зв'язку з конкретними потребами сім'ї в окремих випадках, наприклад, на початку навчального року в школі. Існують інші виплати, які пов'язані з батьківством, але не прямо. Зокрема, це стосується допомоги дітям-інвалідам та самотнім батькам.

Рівень гнучкості системи виплат у країнах істотно відрізняється, починаючи з декількох видів універсальних виплат і закінчуючи кількома десятками диференційованих виплат, призначення яких залежить від життєвих ситуацій. Показовим прикладом є Франція, де існує близько 20 видів виплат і пільг, які так чи інакше пов'язані з народженням і вихованням дитини. Фінансування сімейної політики тут здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та прямих надходжень від оподаткування підприємств до "Національної сімейної каси Франції" (CNAF) – фонду, що займається виплатами сім'ям з дітьми.

Більшість програм з надання матеріальної допомоги у країнах Європи фінансуються за рахунок державного бюджету, подекуди існує практика фінансування з фондів соціального страхування або фондів, що акумулюють надходження з різних джерел. Самостійність регіонів у європейських країнах дозволяє їм здійснювати окремі виплати, умови надання яких регулюються місцевою владою. Подібна практика є корисною в контексті децентралізації в Україні.

Упродовж усього періоду існування активної сімейної політики в Україні основним її фінансовим інструментом були саме виплати грантового типу при народженні дитини – значна за обсягом допомога, що надавалася протягом відносно короткого періоду. Тривалі виплати після досягнення дитиною трьох років у нашій країні не здійснювалися взагалі. У більшості країн Європи витрати на даний вид виплат сім'ям з дітьми перевищують 0,5% ВВП, а в деяких – сягають 2% ВВП (рис. 2).

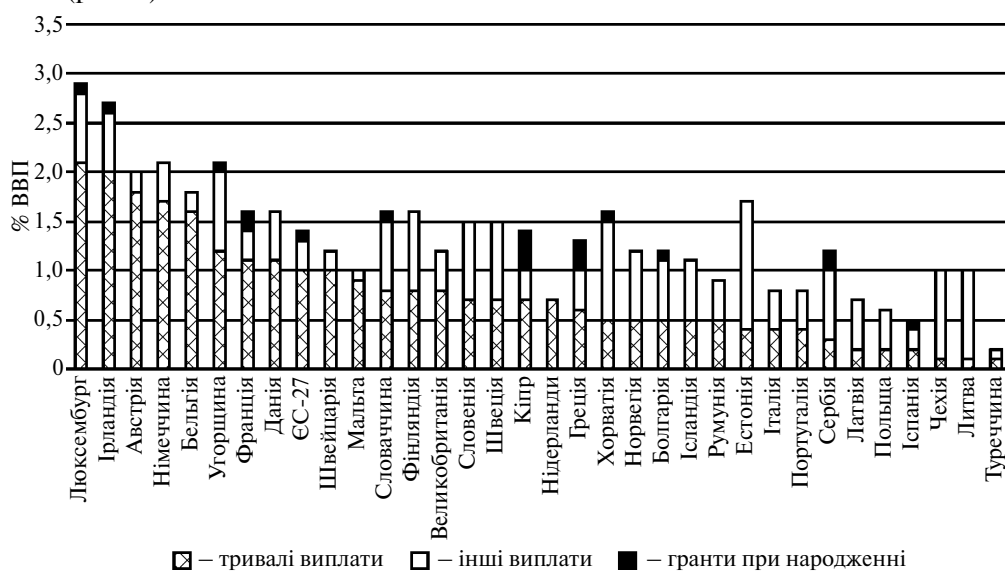

Рис. 2. Державні витрати на грошові виплати сім'ям з дітьми в європейських країнах

Побудовано автором за даними Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Грошові виплати вважаються гнучким засобом боротьби з бідністю, управління ними є більш ефективним, ніж розвиток альтернативних форм підтримки сімей з дітьми (наприклад, збільшення кількості дошкільних закладів), що є важливішим в умовах економічної кризи, коли матеріальне становище батьків погіршується за короткий період часу. Так, у період кризи 2008–2009 рр. розширювалися переважно короткострокові допомоги – у цей самий час переважна частина європейських країн збільшила витрати на підтримку сімей з дітьми за допомогою впровадження нових інструментів підтримки чи розширення кола отримувачів уже існуючих пілг. Поширення набули незначні одноразові виплати сім'ям з дітьми у кризовий період – як універсальні, так і прив'язані до певних життєвих ситуацій. Окремі країни приймали комплексні пакети сприяння сім'ям з дітьми [8]. Криза також позначилась у зменшенні ролі адресності в системі виплат, оскільки в період потрясінь універсальні виплати широкому колу отримувачів виявилися більш затребуваними та ефективними в боротьбі з бідністю сімей з дітьми. Наприклад, у 2009 р. витрати на універсальну грошову допомогу відносно 2008 р. зросли: в Німеч-

чині – з 1,8 до 2,1% ВВП (2% у 2012 р.), в Естонії – з 1,7 до 2,2% (1,8% у 2012 р.), у Швеції – з 1,5 до 1,6% (1,5% у 2012 р.), в Іспанії – з 0,4 до 0,5% (0,4% в 2012 р.). У Франції у 2009 р. відбулось її незначне збільшення, незважаючи на тривале зменшення частки цих виплат.

У цілому певної загальноприйнятої схеми співвідношення адресних та універсальних виплат у країнах Європи не існує, проте очевидним є факт, що адресна допомога відіграє значну роль у системі матеріальної підтримки сімей з дітьми, а в окремих країнах це переважаючий вид допомоги (рис. 3). Зокрема, у Франції, яка має найбільш розвинуту систему фінансових інструментів та найкращий досвід їх функціонування, роль адресної допомоги є досить високою: з 2003 по 2012 р. частка універсальних грошових виплат знизилася з 1,5 до 1,2% ВВП (з невеликим зростанням на 0,1% у кризовий 2009 р.), тоді як частка адресної допомоги залишалась увесь період стабільною на рівні 0,6% і зменшилася на 0,1% у 2012 р.

Висока частка адресної допомоги є більш характерною для країн Європи з невеликим рівнем достатку, ніж для заможних держав. В умовах економічної кризи зростання адресності в системі виплат є цілком виправданим, проте слід врахувати той факт, що народження дитини впливає на добробут більшості сімей з дітьми, а із зростанням черговості народженої дитини цей вплив посилюється. Таким чином, і при "поглибленій" адресності існує потреба певної універсальної "складової" в системі допомоги, яка може бути диференційована за черговістю. Це підтверджується поширеністю універсальних виплат у європейських країнах і переважанням їх над універсальними виплатами в більшості з них.

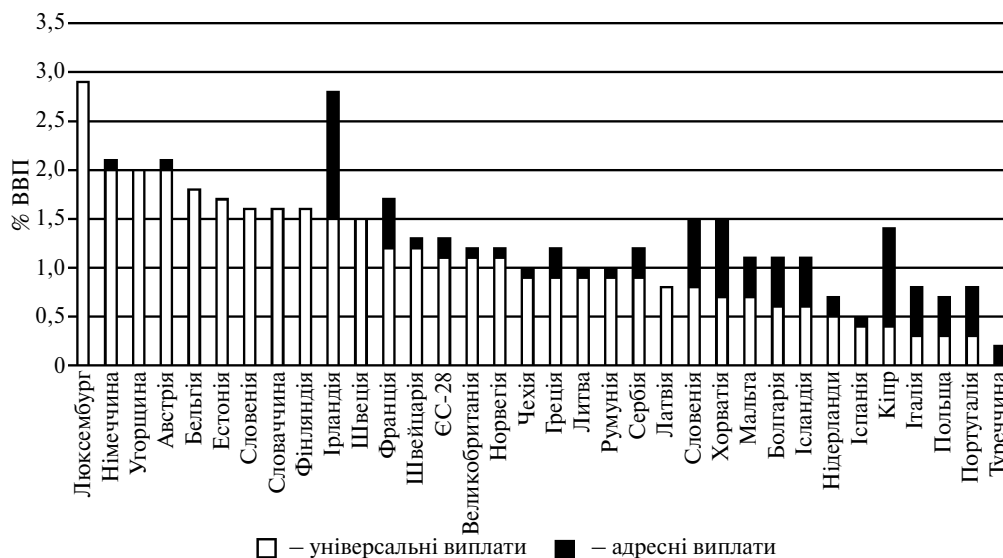

Рис. 3. Універсальні та адресні виплати сім'ям з дітьми в європейських країнах у 2012 р.

Побудовано автором за даними Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Нині грошові виплати – це не єдиний інструмент матеріальної підтримки сімей з дітьми: поряд з прямими виплатами активно використовуються податкові пільги. В таких країнах, як США, Словенія, Нідерланди, Німеччина, внесок податкових пільг доходить до 30% державних витрат на сім'ю з дітьми. Ряд країн забезпечують таким сім'ям сприятливий податковий режим, використовуючи дітей

як “податкову одиницю” (Франція, Словенія), або враховують пов’язані з дітьми витрати (Нідерланди, Португалія).

В Естонії, Латвії, Угорщині та Польщі система податкових пільг застосовується як доповнення до допомоги. У Польщі податкові пільги є універсальними й диференційованими залежно від черговості дітей. Платник податків, який має дітей, може отримати податковий кредит, вартість якого пропорційно збільшуватиметься з народженням кожної наступної дитини. Для одиноких батьків також передбачається більш вигідне оподаткування [9]. Податкові пільги для сімей з дітьми в недалекому майбутньому планується розширити.

В європейських країнах крім виплат і пільг широко реалізується надання знижок на певні види продукції, різноманітних бонусів і ваучерів, безкоштовних необхідних речей. У сучасній структурі сімейної політики фінансові інструменти посідають чільне місце. Проте при оцінюванні динаміки різних складових сімейної політики дедалі помітнішою стає зростаюча роль інших інструментів, зокрема, розвитку сфери соціальних послуг по догляду за дитиною (рис. 4). У більшості країн частка матеріальної підтримки сімей з дітьми перебуває на рівні 30–50% усіх витрат на підтримку таких сімей і поступово знижується. Водночас частка витрат на дошкільні заклади у ряді країн теж сягає 50% (зокрема, у Франції), тобто при збереженні високих розмірів допомоги частка витрат на дошкільні заклади зросла в декілька разів.

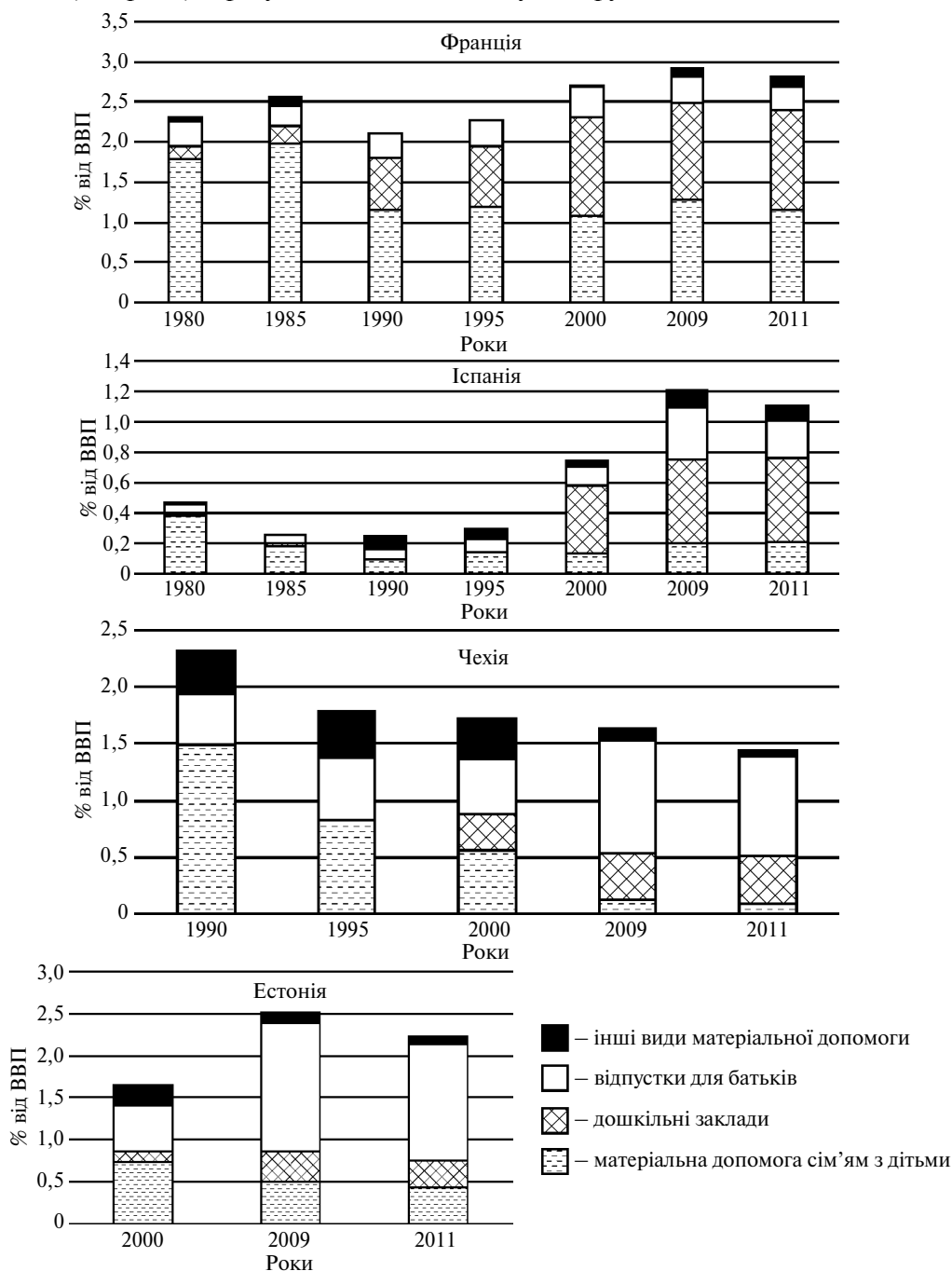
За останнє десятиліття помітно збільшився рівень охоплення дошкільними закладами дітей у віці 0–2 роки і 3–5 років: у Франції – 100% для дітей віком 3–5 років і 50% для дітей віком 0–2 роки, в Німеччині – відповідно, 96 і 30%, в Іспанії – 98 і 35%, у Швеції – 96 і 48%, в Естонії – 90 і 25%, в Україні – 74 і 12%. Таке зростання є наслідком реалізації політики, спрямованої на поєднання трудової зайнятості та народження дітей; крім того, політика сприяння зайнятості розглядається в контексті поліпшення матеріального становища батьків за допомогою вивільнення часу з подальшим його витрачанням заради отримання доходу. Високий рівень народжуваності в ряді країн (Франції, Швеції) пов’язаний саме із значним розвитком системи дошкільних закладів.

Оскільки сучасна сімейна політика пропонує використання інструментів з декількох сфер, то для України розвиток можливостей поєднання зайнятості та народження дітей – вельми актуальне питання. Найбільш вагомими складовими напряму, пов’язаного із сприянням зайнятості батьків, є відпустки для них, дошкільні заклади та інші послуги з виховання дитини, можливість часткової та неповної зайнятості для жінок, гнучкість робочого графіка та ін. Нині проблематика поєднання зайнятості та народжуваності в Україні сприймається менш гостро, ніж матеріальні та житлові проблеми батьків. Проте конвергенція демографічного розвитку в межах розвинутих країн, інтеграція в європейський економічний і ціннісний простір сприятимуть актуалізації цього питання в майбутньому. Деякі аспекти загострення проблеми поєднання зайнятості та народжуваності помітні вже сьогодні. Найбільш гостро вона проявляється в містах: станом на 2014 р. 51% дошкільних закладів там заповнено більш як на 131%.

Дошкільні заклади – це та сфера, де доцільно використовувати приватну та корпоративну ініціативу для створення додаткових місць і відповідних послуг. Система відпусток по догляду за дітьми потребує вдосконалення в частині гнучкості та можливості використання їх невеликими частинами. Позитивно впливає

як на економічне становище батьків, так і на народжуваність поширення часткової та гнучкої зайнятості жінок. Розвиток інструментів, спрямованих на підтримку батьків і повернення їх на ринок праці, набуває особливої актуальності в контексті сучасної економічної кризи та обмежених можливостей здійснення матеріальної підтримки сімей з дітьми. Дана сфера здатна впливати на добробут таких сімей, зокрема, за рахунок вивільнення часу для трудової діяльності.

Рис. 4. Структура витрат на підтримку сімей з дітьми у деяких європейських країнах

Побудовано автором за даними OECD Family Database [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>.

Висновки

Фінансові інструменти були й залишаються важливою складовою сімейної політики, роль яких зростає в періоди економічних криз. Необхідність боротьби з бідністю зумовлює існування різних видів і форм матеріальної підтримки, причому основний акцент припадає на інвестиції впродовж тривалого часу, більша частка яких здійснюється в пізніші періоди життя дитини. В сучасних умовах матеріальна допомога є складовою комплексної системи сімейної політики, функціонування якої орієнтується на досягнення цілей матеріального достатку сімей з дітьми, забезпечення трудової діяльності батьків і поширення гендерної рівності.

У подальшому розвитку сімейної політики в Україні слід урахувати, що при формуванні матеріальної підтримки необхідно насамперед акцентувати увагу на самозабезпеченні сімей з дітьми та розвивати систему матеріальної підтримки як доповнення до цього. Оптимальним варіантом подолання дитячої бідності вважається комплексна стратегія, яка поєднує забезпечення зайнятості та матеріальної самодостатності батьків, за необхідності матеріальну підтримку сімей з дітьми, надання відповідних послуг по догляду за дитиною. У цілому інвестування в людський потенціал у ранній період життя сприяє захисту від бідності в майбутньому. Саме тому скорочення видатків може обернутись у подальшому зростанням видатків у зв'язку з погіршенням якості людського капіталу.

При вдосконаленні системи виплат сім'ям з дітьми в Україні слід звернути увагу на:

- розвиток індивідуально-орієнтованої системи фінансового сприяння на принципах адресності в поєднанні із забезпеченням виконання адресними виплатами своїх функцій та усунення можливостей для зловживань при призначенні та отриманні виплат;

- розвиток тривалого матеріального сприяння сім'ям з дітьми (тривалі щомісячні виплати на протигагу короткостроковим значним виплатам), а також періодичних платежів, пов'язаних з потребами батьків;

- надання негрошової допомоги сім'ям з дітьми залежно від їх потреб (один з варіантів – використання карток і бонусів, що дають право на отримання необхідних товарів чи послуг, особливо для багатодітних сімей); у цілому ж система виплат має реагувати на зміну матеріального становища батьків з метою запобігання бідності;

- поновлення диференціації виплат за черговістю у зв'язку з вищими ризиками бідності при народженні другої та наступних дітей (такий підхід є актуальним для використання нових інструментів сприяння, якщо це планується); надання гранту – частки виплат одномоментно при народженні дитини – слід вважати виправданим, проте його розміри не повинні кардинально відрізнятися від рівня заробітної плати та інших соціальних стандартів;

- використання податкових пільг як інструменту матеріальної підтримки сімей з дітьми, можливе поєднання з виплатами за схемою, коли один інструмент надається універсально, а інший – адресно.

Важливість поєднання народження і виховання дитини із зайнятістю зростає і надалі, зокрема, в контексті євроінтеграційних процесів у країні та кризової ситуації в економіці, яка унеможливує нарощування системи виплат. Актуальними є насамперед:

- вирішення проблеми відсутності потрібної кількості закладів сфери соціальних послуг з догляду за дітьми;
- підвищення якості роботи дошкільних закладів, узгодження режимів їх роботи з потребами батьків, зокрема, запровадження гнучкого режиму перебування у них дітей;
- розширення участі неурядових організацій у створенні системи дошкільних закладів;
- підтримка індивідуального догляду за дітьми (доглядальниць), а також можливості для батьків користуватися цією послугою (наприклад, запровадження часткової компенсації для сім'ї);
- забезпечення сприятливої організації робочого часу для батьків, розширення гнучкості системи відпусток, можливостей щодо їх оформлення у вигляді невеликих частин;
- поширення можливості неповної зайнятості.

В Україні для сімей з дітьми важливим залишається питання житла, його нестача — одна з найбільших проблем сімей з дітьми, а також значна перешкода при прийнятті рішення про народження дитини. Важливим також є створення в країні дружнього для сім'ї з дітьми середовища, що полягає у сприянні батькам і дітям в абсолютно різних сферах існування людини, зокрема, це стосується соціально-культурної та житлової інфраструктур, громадського транспорту тощо.

Список використаної літератури

1. *Макарова О.В.* Програми соціальної підтримки: оцінка результатів та шляхи удосконалення // Демографія та соціальна економіка. — 2013. — № 1. — С. 47–456.
2. *Бертильон Ж.* Вымирание французского народа. — СПб. : Типография акц. общества "Издатель", 1899. — 30 с.
3. *Lohmann H., Peter F., Rostgaard T., Spiess K.* Towards a framework for assessing family policies in the EU // OECD Social, Employment and Migration Working Paper. — 2009. — № 88 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/towards-a-framework-for-assessing-family-policies-in-the-eu_223883627348.
4. *Thévenon O., Neyer G.* Family policies and diversity in Europe: the state-of-the-art regarding fertility, work, care, leave, laws and self-sufficiency // Families and Societies. — 2014. — № 7. — P. 68 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP7ThevenonNeyer2014.pdf>.
5. *Adema W., Ali N., Thévenon O.* Changes in Family Policies and Outcomes: is There Convergence? // OECD Social, Employment and Migration Working Papers. — 2014. — № 157 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1787/5jz13>.
6. *Basten S., Frejka T.* Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe // Barnett Papers in Social Research. — 2015. — № 15-01 (9) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/PDF/150306_Barnett_Paper_15-01.pdf.
7. *Gauthier A.* The Impact of the Economic Crisis on Family Policies in the European Union / European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG. — 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://europa.eu/epic/docs/final-revised.pdf>.

8. Rekas M. Tax policy tools as an element of pro-family policy in France and in Germany – recommendations for Poland // *Ekonomia i Prawo*. – 2015. – Vol. 14. – № 1. – P. 7–18.

References

1. Makarova O.V. *Programy sotsial'noi pidtrymky: otsinka rezul'tativ ta shlyakhy udoskonalennya* [Programs of social support: estimate of results and ways to the improvement]. *Demogr. ta Sots. Ekon. – Demogr. and Social Economy*, 2013, No. 1, pp. 47–56 [in Ukrainian].

2. Bertillon J. *Vymiranie Frantsuzskogo Naroda* [Finis Galliae!]. St.-Petersburg, Izdatel', 1899 [in Russian].

3. Lohmann H., Peter F., Rostgaard T., Spiess K. Towards a framework for assessing family policies in the EU. OECD Social, Employment and Migration Working Paper, 2009, No. 88, available at: http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/towards-a-framework-for-assessing-family-policies-in-the-eu_223883627348.

4. Thévenon O., Neyer G. Family policies and diversity in Europe: the state-of-the-art regarding fertility, work, care, leave, laws and self-sufficiency. *Families and Societies*, 2014, No. 7, p. 68, available at: <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP7ThevenonNeyer2014.pdf>.

5. Adema W., Ali N., Thévenon O. Changes in family policies and outcomes: is there convergence? OECD Social, Employment and Migration Working Papers, 2014, No. 157, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/5jz13>.

6. Basten S., Frejka T. Fertility and family policies in Central and Eastern Europe. *Barnett Papers in Social Research*, 2015, No. 15-01 (9), available at: http://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/PDF/150306_Barnett_Paper_15-01.pdf.

7. Gauthier A. The impact of the economic crisis on family policies in the European Union. European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG, 2010, available at: <http://europa.eu/epic/docs/final-revised.pdf>.

8. Rekas M. Tax policy tools as an element of pro-family policy in France and in Germany – recommendations for Poland // *Ekonomia i Prawo – Economy and Law*, 2015, Vol. 14, No. 1, pp. 7–18.

Стаття надійшла до редакції 21 квітня 2016 р.
